

PISATELJU IVANU POTRČU V SLOVO*

Kadar umre pisatelj, njegovi junaki na novo zažive. Odršijo se spon bivanjske minljivosti njihovega stvaritelja. Niso več zavezani kažipotom dobe, v kateri so nastali, niso več poslušni preteklosti. Odslej žive od bogatega utripa tiste čudežne energije, ki ji v umetnosti besede, zvoka in lika pravimo fantazija. Tako jih bomo doživljali v podobah njihovega notranjega sveta, tistega najbolj prepričljivega, večno vabljivega, usodno zagonetnega in neizbežno – trpkega.

To velja za vsakogaršnji opus vseh časov, vseh, ki so se opogumili sporočati o človeku kot trpečem, toda upajočem bitju.

V pojmovanju takih premišljevanj je iskati počelo Potrčevih pripovedi, dram in romanov. Obvladovati vso tisto bedo, ki je – kot pravi sam – nekoč tlačila in stiskala gostače in kočarje, pa delavsko rajo, povezano z usodo trpljenja in krivic.

Gre torej za bolečino in upanje. Predvsem za slednje.

Rojen je bil pred 80. leti v Štukih v bližini Ptuja in začenja svojo življenjsko zgodbo pot komunista, ki se v predvojni zagati zavestno odloči za revolucijo, se v narodnoosvobodilni vojni bori za novo podobo sveta in v naših povojnih letih kljub konfliktom, nesporazumom in osebnim razočaranjem ostaja zvest sebi in idealom socializma.

Iz biografije spoznavamo njegov lik pisatelja in človeka. Takole beremo o njem: »Potrč je trajni protidogmatik, njegovo temeljno pisateljsko načelo, ki ga izgovarja večkrat, terja od književnika, naj piše le o tem, kar je resnično doživel in sam dotrpel, piše naj, kadar ima človeku kaj povedati, nikar pa naj ne piše zavoljo artističnega postavljanja ali pa kakšnega filozofskega mesijanstva in dekadentnih nagibov.« Sam se je prišteval k pisateljem socialnega realizma. Akademik Zadravec, ki se mu je najbolj posvečal, piše o Trilogiji: Iz slovenske kmetijske drame, žaloigre, je izgnal poučno moralistično navlako in jo popolnoma defolkloriziral. Njegovi liki so odločna in razbičana bitja, ki vladajo in služijo, se v svoji moči razkrajajo ali pa v nemoči in revščini sanjarijo o lepšem življenju.

Kajetan Kovič mu je ob izidu pête knjige, ob objavi odlomka Sergej in Jakob namenil tele besede: Potrč je zmeraj najprej pisatelj, kljub temu da je prežet s prepričanjem, da je treba svet, ki človeku in njegovemu delu ni pravičen, spremeniti. To spremembo naj zmore le revolucionarni boj. Tako ob vsej osebni zavzetosti za boljši svet ostaja pisatelj zavezan resnici življenja in človeka. To je grudje, ki nosi

* Tu objavljeno besedilo je beseda slovesa, ki jo je Uroš Krek kot tajnik razreda za umetnost imel na žalni seji SAZU dne 16. 6. 1993

v sebi tisoč oblik porajajočega se in umirajočega življenja, prst, ki pod grobo površino hrani občutljive skrivnosti.

Eno takih skrivnostnih dejanj umetnostnega ustvarjanja nasploh je gradnja oblike. Skrivnostnih zavoljo tega, ker po neki ne povsem razložljivi poti nezavednega procesa oblika najbolj pristno predstavlja ustvarjalčev slog. Od vseh domiselnih definicij za slog bi za Potrča veljala najbolj tista, ki pravi: »Le style c'est l'homme«, kajti med tem, kar je osebno doživljal in ustvarjal, ni nasprotij.

V pojmovanju oblike se literarna umetnost zelo približuje glasbeni, o kateri nekateri menijo, da je sama po sebi najčistejša abstraktna oblika. O tem poglavju se je ohranil zanimiv zapis pomenka, kjer Potrč takole odgovarja pisatelju Hofmanu: »Ob poslušanju Beethovnovih sonat se mi je razkrilo nekaj temeljnih spoznanj o kompoziciji, o tem, kako s prepletanjem različnih motivov stopnjevati razpoloženje, kako ohraniti ravnotežje, kljub navideznemu odmikanju od vodilnega motiva, in kako – končno – speljati vse skupaj v učinkovit in zaokrožen finale«. Kot muzik občudujem Potrčevo intuitivno razumevanje glasbene forme, povedano v neoporečnem glasbeno strokovnem jeziku. Iz te primerjave z glasbo izda Potrč še misel o tem, kako izbira obliko. »Moram reči, da mi izbiro narekuje predvsem odnos do snovi. So doživetja in problemi, ki že v srčki terjajo zaokrožen opis ali širšo epsko izpeljavo, pa spet druga, ki jim po mojem občutju najbolj ustreza dramska oblika.« Natanko tako se odloča tudi komponist.

Iz podobnih odločanj je nastajala tudi trilogija o Kreflih. »Težko si jo predstavljam drugače – pravi – kot v dramski obliki. Zame so bili Krefli krvavo živi, boleče neposredni in konfliktno tako zaostreni, da sem jih moral s konfrontacijo neposrednih spopadov na odru oživetiti in razreševati.« Nasploh se pri Potrčevih pričevanjih o sebi pogosto ponavlja beseda konfliktnost. Pravzaprav gre za nek specifičen dualizem, ki ga poosebljajo ustvarjalci mnogostranske čudi. Potrč dobro pozna dramatični učinek, ko se elementa spoprime in sprožita konfliktno situacijo. Najprej ustvari naelektreno ozračje, ki odslikava junakovo stisko, njegovo brezizhodnost in njegov spopad z okoljem, ki mu nasprotuje. Junak ukrepa kot žrtev lastnih nasprotij. Takšen dualizem opažamo že v Zločinu, kjer se vsa pripoved odvija v dvojnosti zvestobe in nezvestobe, zavezništva in izdajavstva.

Drugi primer dvojnosti je roman Na kmetih, ki ga slovstvena znanost uvršča med najboljša literarna slovenska dela. Ob vsej očarljivi intimi, ki mladostno valovi, nastaja drama erotične stiske vaškega človeka. To je roman, ki opisuje življenje na kmetih z novega nazorskega in umetniškega gledišča. Z njim je hkrati ustvaril kritično dramo o zgrešeni kmetijski politiki. »To je svet brutalnega stalinizma, čas, v katerem so delali z ljudmi kot z živino, svet grozljivega nasilja nad kmetom, da se človek zamisli tudi nad marsičem drugim. Préd nami je kri, so krvave roke, a ne kot posamezni izgredi, temveč kot sistem.« Tako analizira Kermavner v svojem poročilu pred 20. leti filmsko realizacijo Potrčevega romana.

Potrč je zrasel v širokopoteznega epskega pisca, v dramatika, ki mu je uspelo v Kreflih, kot pravi Lojze Filipič, ustvariti resnični polnokrvni lik slovenskega kmeta, ki se doslej še ni rodil v dramski književnosti. Ustvaril si je svojstven jezik, obogaten z narečnimi izrazi, ki barvito približujejo okolje in človeka v njem.

Slovenska Akademija znanosti in umetnosti ga je leta 1977 izvolila za dopisnega, leta 1983 pa za rednega člana.

V obširni zadnji utemeljitvi se najavlja tudi roman Tesnoba in upanje, iz katerega je Potrč objavljaj občasno odlomke. Ti nakazujejo dosti avtobiografskih podatkov, ki dopolnjujejo in razširjajo vprašanja, kaj se s človekom pravzaprav dogaja, ki ga je nekoč pričakoval z veliko začetnico in ki vanj še zmerom ohranja

zaupanje in se tudi bori za to zaupanje. Pri tem ga obhaja tesnoba, saj to zaupanje preseka v različne trde izkušnje, od monarhističnega do gestapovskega zapora, do stalinizma in vse do sedanjih napetosti. Ko njegov junak vztraja v notranjem in zunanjem boju za etičnega človeka in etične družbene odnose, ga venomer opominja grožnja, da človeštvo kar naprej samo sebe ubija.

Avtorja so spraševali, zakaj glavni junak romana na koncu propade. »Junak propade, dà, ko pa je svoje sorte idealist. Tudi vere so prepričane, da bodo z besedo, pa naj bo to božja ali človekova, človeštvo uredile. Vendar, te smrti je kriva družba, a ta zna biti kdaj tudi takšna, da ne pozna usmiljenja. Človek ji je odveč, je le še sredstvo.«

Ob uri slovesa o neizbežnem ukazu dokončnosti, katere prag prestopa Ivan Potrč, spregovori on sam: Človek, ki se zase boji, se boji smrti. Če pa za ljudi živiš in delaš, živiš naprej v delu in življenju in v otrocih. Sam le odideš, se umakneš...

Uroš Krek